

vább liberális bibliakritikusa (Kovács Albert, Kovács Ödön) is, így jelentősége minden valószínűség szerint túlmutat a felekezeti kereteken és vizsgálata a magyar művelődéstörténet, sőt a filozófiatörténet számára sem volna érdektelen.

Karácsony Sándor jól szerkesztett ifjú-sági folyóirata, az *Erő* pedig azért érdemel figyelmet, mert több írónk pályájának „elő-története” ehhez a laphoz kötődik. Nemcsak a fiatal Németh László dolgozott Karácsony folyóiratába, hanem Bóka László, Csuka Zoltán, Képes Géza, Szegi Pál, Szobotka Tibor, Weöres Sándor diákkori írásainak szintén az *Erő* a lelőhelye. A diáklapoknál maradvá, említésre méltó a *Fáklya* című litografált diáklap is, amely a bibliográfia tanúsága szerint Karinthy Frigyes és Szép Ernő ismeretlen nyilatkozatát őrzi.

Mint minden bibliográfiának, a *Magyar Irodalmi Folyóiratok* 3. füzetének is vannak olyan kuriózumai, amelyek nemcsak a régi folyóiratok gyűjtőinek érdeklődését váltják ki, hanem az irodalomtörténész számára is ismeretlen értékek felfedezésének lehetőségét ígérnek: olyan rövid életű folyóiratok, amelyekről csak néhány szám jelent meg, de a szerkesztő neve vagy munkatársak a névsora azt jelzi, hogy hasznos volna további feltáró munkát végezni. Az adódó példák közül hivatkozunk csupán egyetlenegyre. Bizonyára ennek a bibliográfiának a felfedezése az 1902-ben megjelent *Eszme* című „bölcseleti folyóirat”, amelyből mindössze három füzet jelent meg, Bodnár Zsigmondnak, a századforduló nevezetes (és egy időben túlértékelt) filozófus-irodalomtörténésének a szerkesztésében. Filozófiai irodalmunk szegényes voltát ismerve még akkor is megbecsülést érdemlő „adalék” a bibliográfia jelzése, ha a folyóirat közelebbi vizsgálata nem is eredményez többet, mint tudománytörténeti kuriózumot.

Vargha Kálmán

Homann, Holger: Studien zur Emblematic des 16. Jahrhunderts (Sebastian Brant, Andrea Alciati, Johannes Sambucus, Mathias Holtz-wart, Nicolaus Taurellus) Utrecht, Haentjens Dekker & Gumbert. 1971. (Bibliotheca Emblematica IV.) 141 l., 42 kép

Holger Homann, a Johns Hopkins University (USA) germanista professzora évek óta tervszerűen készül a nemzetközi embléma-irodalom összefoglaló feldolgozására. Már 1968-ban közzétette *Prolegomena zu einer Geschichte der Emblematic* című program-tanulmányát a „Colloquia Germanica” című folyóiratban, ahol felvázolta egy megírandó szintézis alapelveit. E most ismert-

tett könyve újabb lépés az összefoglaló embléma-történet felé: öt különálló tanulmány egyes, többnyire kevésbé ismert, embléma-szerzőről. Miként azt könyve előszavában is írja, Homann a megírandó szintézis előfeltételének az egyes embléma-költők egyedi vizsgálatát, feldolgozását tartja. A kevésbé ismert, illetve nem kielégítően vizsgált embléma-szerzők egyikének tekinti — sajnos joggal — Zsámboki Jánost, akinek fontosságára már programtanulmányában is nyomatékosan rámutatott. Könyvében is neki szentelte a legterjedelmesebb tanulmányt (43—78.). Indokolt tehát, hogy a hazai kutatás tudomást vegyen az amerikai szerző könyvéről.

Homann az emblématikával irodalom-történeti szempontból foglalkozik, nem a kép, sőt nem is annyira a kép és a szöveg együtteséből álló műfaj egésze, hanem mindenekelőtt az embléma-vers foglalkoztatja. E szöveg-központú érdeklődés folytán nagyon is érthető Zsámbokira fordított figyelem. Nála ugyanis az emblémán kívül a szövegre, pontosabban a versre esik a hangsúly, az ábrázolásokat kísérő versek az ő esetében önálló vizsgálatnak, elemzésnek is tárgyai lehetnek. Tanulmánya 16 kiválasztott embléma-vers elemzésére épül, gondosan ügyelve arra, hogy Zsámbokinak különböző formákban írt verseit válassza vizsgálatra tárgyául, mint hogy embléma-költésének egyik különös sajátosságát ismeri fel abban a tényben, hogy a magyar költő a legkülönbözőbb antik versformákat alkalmazta gyűjteményében. A részletvizsgálatokból levont általánosító megállapítása szerint, ha Zsámbokit nem is lehet a nagy költők sorába számitani, „er ist jedoch ein guter Handwerker, er beherrscht die Grundregeln lateinischer Metrik und füllt die vergebenen Schemata sauber und angemessen aus, ja versucht sich sogar gelegentlich und dabei nicht ohne Geschick an eigenen Variationen” (69). Tartalmilag ugyanakkor kezdeményező szerep illeti meg, amennyiben ő volt az első jelentős képviselője az embléma-költészet elmélkedő, moralizáló ágának. Ehhez alapul igen gyakran a mindennapi élet apró jelenségei szolgáltak, melyekből Zsámboki a helyes életvitel, magatartás normáira vont le tanulságokat. Általban igen erős emblémáinak didaktikus jellege, keresztény-humanista iránya, a szélsőségek közötti közép-út keresése. Feltűnő, hogy Homann ezzel kapcsolatban nem mutat rá a Zsámboki-emblémák erős sztoicizmusára.

Homan elemzése és értékelése, nagyjából egybehangzik Varga Lászlóéval, akinek az egyetlen magyar tanulmányt köszönhetjük a témáról [*Sámboky (Sambucus) János emblémái*. Könyv és Könyvtár IV (1964) 193—226]. Mégis, megállapításai sokkal meggyő-

zöbnek, mert az európai embléma-irodalom alapos ismeretében, elegendő összehasonlító szempont birtokában s az emblématika vizsgálatához szükséges módszer alkalmazásával születtek. A szerző tudott egyébként Varga tanulmányáról, de ahhoz nem tudott hozzáférni.

A magyar kutató számára külön értékes teszi Homann munkáját Zsámboki embléma kiadásainak minden eddiginél pontosabb bibliográfiája (az egyes kiadások és fordítások igen alapos ismertetésével), valamint az a függelék, mely az egyes Zsámboki-emblémáknak a különböző kiadásokban való elhelyezéséről nyújt konkordancia-táblázatot. A Zsámboki szakirodalomra vonatkozó ismereteinket is gazdagítja a kötet; a 76. lapon olvasható 100. jegyzetben egy olyan cikkről értesülünk, mely nem szerepel bibliográfiai kézikönyvünkben: A. Becker: *Jacques Grévin und Joh. Sambucus*. ZfomPh. 24 (1900) 121—122. (Grévin az emblémák francia fordítója volt.)

Végül rezignáltan kell nyugtáznunk az amerikai tudósnak azt a megállapítását, mely szerint érthetetlen, hogy Zsámbokit, korának ezt a kiváló tudósát, s a XVI. századi magyar erudíciónak ezt a legnagyobb alakját, a kutatás ennyire elhanyagolta. Az is meglepő szerinte, hogy mindeddig nem került sor az *Emblemata* facsimile kiadására. Egy jegyzet azonban utal arra, hogy a Georg Olms Verlag tervbe vette az 1566. évi második bővített kiadás hasonmásban való közzétételét. Örvendetes ez a Zsámboki iránt joggal feléledt nemzetközi érdeklődés, de sajnálatos, hogy szülőhazájának tudományossága nem siet ebben élenjárni.

Klaniczay Tibor

Spira György: A negyvennyolcas nemzedék nyomában. Bp. 1973. Magvető K. 393 l. (Élvek és utak)

Nehéz egy eredményekben gazdag történeti kutatómunkát egyetlen kérdésben summázní. Spira György kötete mégis erre a próbálkozásra csábít, nemcsak azért, mert maga is mutat példát erre (Egy halhatatlan szenvedélyről), hanem azért is, mert a változatos témájú, műfajú írások más és más oldalról, különböző eszközökkel ugyanazokat a balítéleteket ostromolják, eredményeik egymást egészítik ki, a kérdésekre kölcsönösen válaszolnak.

A kötet fókuszában nem a *mi történt* adatfeltáró, hanem a *miért így történt* oknyomozó kérdése áll. S hogy a *miértre* választ adhasson, Spira György eddig ismeretlen, részben vagy egyáltalán nem közölt for-

rásokat tár fel, lábjegyzetbe szorítva a főkérdéshez lazábban kapcsolódó adatokat (Egy pillantás a *Hitel* írójának hitelviszonyaira), vagy teljesen elhagyva a csupán szakember-olvasók érdeklődésére számot tartó forrásközlést (A vezérmegye forradalmi választmánya 1848 tavaszán).

Az írások többsége — Spira György képével élve — a történelmi folyamat „ingamozgását” kíséri figyelemmel. Az inga pályájának két végpontját a forradalmi szándékok és a reakció erőfeszítései szabják meg, az eredő a nyugvópont, a megvalósuló eredmények felé mutat. A magyar forradalom nyugvópontját Spira György azokkal a célokkal határozza meg, amelyeket „a liberális nemesség jobbszárnya tűzött maga elé” (31), az inga azonban a Habsburgok birodalom-konzerváló törekvéseitől lengett egészen a Petőfi—Tácsics—Teleki nevével jelzett ellenkező végpontig, hogy végül megállapodjon 1849-nél, amelynek ebben a fel fogásban egyenes folytatása a kiegyezés.

A kötet koncepciója, amely a forradalom feladatait és eredményét ellentmondó szándékok zúrzvarából fogalmazza meg, maga is a szélsőségek konfrontációja során született. Az indító tanulmány (A magyar negyvennyolc jobb megértését keresve) Révai elméletét veti össze az újraértékelést követelők nézeteivel; Révait gondolja tovább, és a nemzetiségek, a mérsékelt liberálisok és a Habsburgok mára kacsintó magyarzóinak válaszol a kötet valamennyi írása.

Az inga-pálya szereplői egyformán fontosak a történész számára, de nem egyformán érdeklik a történeti folyamat morális súlyú szituációira igen érzékenyen reagáló író. Éppen ezért szinte természetes, hogy negyvennyolc szereplői közül Széchenyi és Petőfi arcképe bontakozik ki legplasztikusabban a kötet lapjairól. Spira György a *szándék* és *eredmény* erkölcsi mérlegelése mellett a *célok* és *szükségletek* politikusi mércején is megméri hőseit. Ebben az összefüggésben lesz világos Széchenyi életének tragikuma: forradalmi jelentőségű programját a szükségszerűen konzervatív udvar és az arisztokrácia érdekeivel akarja egyeztetni, azt pedig, hogy céljainak megvalósítása a katasztrófa után is lehetséges, csak utolsó nagy fellobbanásában látta meg (Széchenyi tragikus útja). Anélkül, hogy Spira György összehasonlítást tenne közöttük, Széchenyi sorsának egy másik tragédia az ellenpontja: Petőfié. Széchenyi ellentmondások között vívódó politikai pályája a forradalom egyértelmű vállalásába torkollik, Petőfi pedig, aki maga volt a forradalom, aki helyzetértékelésében és döntéseiben soha nem tévozott, önmaga ellen való tettekre és nyilatkozatokra kényszerül: céljait a lehetőségekhez kell mérnie, a radikális terveket a libe-